

Gastvrijheid en migratie: toekomstgerichte reflecties

Wat kan gastvrijheid betekenen in de context van migratie, in het bijzonder ook voor christelijke geloofsgemeenschappen? Twee praktisch-theologen reflecteren hierop en geven een theoretisch en theologisch kader, spreken over 'kenotische gastvrijheid', beluisteren verhalen van mensen met migratie-ervaringen, en benoemen dat hier ook methodologisch veel over te zeggen valt.

Vragen in de context van gastvrijheid en migratie

Over migratie wordt het laatste decennium veel gepubliceerd, ook binnen de theologie in haar diverse vormen en strekkingen. Daarbij gaat het doorgaans over hoe elementen uit de christelijke traditie (uit het verleden) aanzetten geven tot gastvrijheid (Frederiks & Nagy 2016). Vanuit een religiewetenschappelijk perspectief wordt onderzocht welke rol religie en spiritualiteit (in het heden) spelen voor mensen met een migratie-ervaring, of voor hen die hen ondersteunen. Een essentiële vraag blijft bij dit alles overeind staan: welke manier van handelen is er in de christelijke kerken nodig opdat, in de toekomst, mensen met een migratie-ervaring zich welkom zouden voelen (in de kerk en in de samenleving)? Of met andere woorden, wat houdt 'gastvrijheid' als toekomstdroom, als ideaal, concreet in, in het bijzonder ook met het oog op de eigen kerkgemeenschap?

< *Vluchtend gezin*

Het is belangrijk om gastvrij te zijn, daar lijken vele theologen het over eens. En toch is dat helemaal niet evident. Heel wat christelijke gemeenschappen zijn erg 'wit'. Recent onderzoek naar de beleving van seksualiteit bij jonge katholieke vrouwen in België liet zien hoe heel wat jongerengroepen voornamelijk bestonden uit witte, hoogopgeleide mensen (Huygens 2023). Blijkbaar is het voor de katholieke kerk in België niet zo eenvoudig om mensen met migratie-ervaringen te bereiken. Maar ook binnen de theologie lijkt de aandacht voor deze thematiek soms eerder beperkt. Een Amerikaanse collega, verantwoordelijk voor een tijdschrift over religieuze opvoeding, vertelde hoe er voor het themanummer dat ze wilden maken over racisme en religieuze opvoeding nauwelijks reacties uit Europa kwamen. Bij verdere navraag bij enkele Europese collega's kwam de reactie 'bij ons komt dat zo niet voor'.

Deze anekdote is exemplarisch voor vele andere reacties die getuigen van een beperkte interesse en blinde vlekken voor wat het betekent om werkelijk een inclusieve samenleving

te zijn, waar mensen welkom zijn. Een soort 'wegkijken' van de thematiek van migratie en racisme kan gezien worden als een uiting van een fenomeen dat 'passief omstanderschap' (*passive bystandership*) (Sassen 1999; Rajendra 2014) kan worden genoemd: vele mensen (theologen, kerken en individuele christenen inclusief) zijn niet altijd even sterk betrokken op de noden van concrete anderen. Daar zijn vele redenen voor te geven. Het leidt ertoe dat de thematiek van migratie en daarmee samenhangend racisme niet altijd even sterk in beeld komt.

Daarnaast blijkt ook dat bepaalde groepen christenen een expliciet negatieve houding aannemen ten aanzien van migratie en zich in sommige contexten racistisch uitlaten. Heel wat rechts-conservatieve groeperingen (ook op politiek vlak) focussen op de eigen identiteit, die ze soms de 'eigen joods-christelijke traditie' noemen, en willen deze verdedigen tegenover anderen, in vele gevallen moslims (Topolski 2020). Verschillende wetenschappers bekritisseren (terecht) dit identitaire discours en het gebruik van religie om zich af te zetten tegen wie en wat anders is. Uit empirisch onderzoek blijkt dat mensen die op een meer letterlijke manier denken (zowel gelovigen als ongelovigen) vaker de neiging hebben intolerant te zijn ten aanzien van anderen en meer xenofobe visies aan te hangen (Duriez & Hutsebaut 2000). Gegeven al deze tendensen blijft de vraag: hoe kunnen christenen gastvrij zijn en wat maakt dat het in een aantal gevallen niet lukt?

Er zijn natuurlijk ook heel wat positieve voorbeelden te noemen, van hoe christenen wel gastvrij zijn. Er zijn kerkgemeenschappen waar mensen vanuit andere religieuze tradities

verwelkomd worden, of waar islamitische gebedsruimtes en *halal* voedsel worden voorzien vanuit christelijke kerken (Rønsdal 2021). Er zijn christelijke plaatsen waar niet enkel voor voedsel en onderdak wordt voorzien voor mensen die hopen asiel te krijgen of illegaal in het land verblijven, maar waarbij er ook expliciet profetisch protest en politieke acties georganiseerd worden. De traditie van 'kerkasiel', waar mensen bescherming kunnen krijgen in kerken, wordt de laatste decennia op verschillende plaatsen toegepast. In grote vluchtelingenkampen, zoals in Calais (Frankrijk), is de inzet van religieus geïnspireerde mensen groot. Binnen de katholieke kerk in Vlaanderen is er een vereniging zonder winstoogmerk (vzw), Orbit geheten, die inzet op vorming rond het tegengaan van racisme, en bijdraagt aan beter samenleven in een superdiverse context. Dit zijn maar enkele voorbeelden die illustreren dat er ook veel positieve inzet is.

Bij het reflecteren over wat gastvrijheid betekent is het evenwel belangrijk om ook de verhalen van mensen met migratie-ervaringen zelf te beluisteren. Uit interviews met jongeren met een migratie-ervaring in Spanje, Griekenland en België bleek telkens weer hoe ze heel wat drempels ervaren in het beleven van hun religie. In sommige gevallen omdat ze geen christenen waren en de samenleving toch vooral christelijke beleving van religie lijkt te accepteren of promoten. In andere gevallen omdat het voor jongeren in een geseculariseerde context niet evident is om met religie bezig te zijn, en dat is vaak anders dan in het land van herkomst. Aansluiting vinden bij leeftijdsgenoten op het vlak van religie leek alles behalve evident (Casteel 2022).

In deze reflectie over wat gastvrijheid kan

betekenen, in het bijzonder ook voor christelijke geloofsgemeenschappen zelf, willen we als praktisch-theoloog spreken en laten zien hoe praktische theologie op 'toekomst' betrokken is. Dat ook over deze methodologische insteek veel te zeggen valt, maken we hieronder duidelijk onder het kopje 'Methode'. Eerst gaan we verder in op het theoretische, theologische kader dat onze reflecties stuurt.

Theologisch kader

Geen enkele wetenschap is 'neutraal', ook niet diegene die het pretenderen te zijn. Dat geldt ook voor theologie en wordt sinds de laatste twee decennia meer en meer erkend. Juist daarom is het belangrijk om de theologische visies van waaruit we vertrekken te verhelderen. Dat is de eerste stap. In een tweede stap staan we vervolgens kort stil bij de persoonlijke achtergrond van de auteurs.

Twee grote lijnen sturen het theologische discours dat we hier hanteren: één met betrekking tot een 'verbindend positief verhaal' en één met betrekking tot 'verantwoordelijkheid van elke persoon voor de concrete andere'. Of anders gezegd, we zetten in op het geheel en op een meer individuele benadering.

Theologisch reflecteren over migratie gaat niet enkel over mensen met een migratie-ervaring of over diegenen die het voor hen opnemen, maar gaat alle mensen aan. Reflecteren over migratie is een manier, om het in katholieke termen te zeggen, om de 'tekenen van de tijd' te lezen en om te ontdekken hoe sporen van God in deze maatschappelijke werkelijkheid te vinden zijn.

In de lijn van het kerkelijke document *Erga migrantes* (nr. 14) (Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People

2004) en de interpretatie van de theologe Regina Polak kunnen we stellen dat migratie een 'teken van de tijd' is, of iets dat mensen ertoe aanzet om hun humaniteit te laten zien en vrede in de praktijk om te zetten (Polak 2015). De overgang naar een multiculturele samenleving zet mensen ertoe aan om Gods plan voor een universele gemeenschap tot uitvoering te brengen, aldus *Erga Migrantes* (nr. 9). In andere woorden, we vertrekken vanuit een theologische visie waarin mensen met elkaar verbonden zijn, waarin niet in wij-zij-termen gedacht wordt, maar waarbij migratie aanzet tot het brengen van een positief verhaal, of minstens een verhaal dat niet louter in negatieve termen gebracht wordt.

We spreken in deze bijdrage in hoofdzaak over mensen met een migratie-ervaring, waarbij we niet willen oordelen over de redenen van migratie, zoals vaak gebeurt wanneer termen zoals 'illegaal', 'vluchteling' of 'economische migrant' gebruikt worden (Casteel 2021; Nagy & Speelman 2017). Er zijn heel veel vormen van migratie (binnen en buiten landsgrenzen), van mensen met hoge lonen en van mensen die op zoek zijn naar manieren om te overleven, van mensen die zich bedreigd voelen in hun land van herkomst en van mensen die op zoek gaan naar nieuwe uitdagingen elders. De ervaringen van mensen die migreren zijn verschillend, maar er is tegelijk ook wel wat gelijkend. Vandaar dat we spreken over mensen met een migratie-ervaring. We verkiezen deze term boven de soms meer gangbare term 'mensen met een migratie-achtergrond'. Deze laatste term verwijst ook naar mensen van de tweede of derde generatie, wiens ouders of grootouders migreerden naar een ander land. In veel omstandigheden is het zinvol om deze

groep te benoemen, maar wanneer het gaat over gastvrijheid in het bijzonder voor nieuwkomers, beperken we ons hier in het bijzonder tot mensen die zelf een migratie-ervaring beleefden. Deze uitweiding over terminologie brengt ons bij de tweede theologische insteek die onze reflecties kleurt, met name de aandacht voor de individuele persoon te midden van systemen en structuren.

De Frans-Russische filosoof Emmanuel Levinas spreekt over de tranen die niemand ziet, bij hem in verwijzing naar het stalinisme en grote systemen die pogen goed te doen maar tegelijk heel wat onheil voor individuen verhullen. Hij wijst op het belang van de kleine goedheid ('la petite bonté'), waarmee hij de aandacht van individuele mensen voor concrete andere personen bedoelt, een aandacht die soms ingaat tegen regels of structuren, maar die voortvloeit uit concrete zorg (Levinas 1995, 117-118; Burggraeve 2020). Dit ligt enigszins in de lijn van wat in een ander discours 'zorgethiek' wordt genoemd, waarbij niet de rechtvaardigheid vanuit het systeem die probeert algemene regels uit te vaardigen centraal staat, maar wel de zorg voor wat concrete mensen nodig hebben.

In een recente bijdrage van verschillende theologen, experts op het terrein van migratie, wordt eveneens gewezen op het belang van verantwoordelijkheid, van elke concrete persoon voor individuele anderen, onder de koepelterm van 'kenotische gastvrijheid' (Casteel et al. 2023). Dit concept vraagt ons om een stap verder te gaan dan het idee van 'kleine goedheid' of 'zorgethiek'. De toevoeging van het theologische concept 'kenotisch' (zelfontledigend, in verwijzing naar Filippenzen 2, 5-11) geeft aan dat gastvrijheid niet gaat over de

persoon die gastvrijheid biedt of over de dienst aan zich, maar over de specifieke behoeften en mogelijkheden van anderen.

In sommige contexten wordt ethisch gedrag van christenen vooral aangewend als een discours om de eigen goedheid, of de eigen identiteit in de verf te zetten. Degenen die 'hulp' bieden bevinden zich in een positie waarbij ze meer macht hebben en zeker wanneer de focus ligt op de 'eigen goedheid' of zelfs 'opoffering' ("wij zijn gastvrije mensen" of "we zijn een gastvrije kerk") het risico bestaat dat deze positie belangrijker wordt dan de echte concrete anderen die alleen gezien mogen worden in termen van 'behoeften'.

Het begrip 'kenotische gastvrijheid' roept christenen ook op stil te staan bij de privileges die mensen hebben wanneer ze gastvrij kunnen zijn en zet hen aan tot zoeken naar hoe ook de andere kan bijdragen (als vorm van 'agency') en niet enkel 'hulp' moet ontvangen. Met andere woorden, het begrip wil aanzetten tot wederkerigheid en voor kritische reflectie over liefdadigheid of opofferingsdiscoursen. Belangrijk is dat mensen met een migratie-ervaring ook kansen krijgen om zelf bij te dragen binnen kerk en samenleving en niet louter in een afhankelijk rol van 'ontvangers' geduwd worden.

'Kenotische gastvrijheid' verwijst daarnaast ook naar aandacht voor mensen die niet helemaal passen binnen de verwachtingen, mensen die men misschien liever geen gastvrijheid verleent omdat ze 'te anders' zijn. De toekomst nodigt theologische reflectie uit over hoe om te gaan met deze spanningen, zonder te streven naar kant-en-klare oplossingen. In elk geval wordt duidelijk met dit theologisch kader dat we geen al te eenvoudige mooie antwoorden willen bieden, maar willen staan voor een

theologie die 'worsteling' en 'moeilijke vragen' niet uit de weg gaat. Dat hangt samen met onze eigen achtergrond.

Als auteurs binnen praktische theologie vinden we het belangrijk ook te reflecteren over de eigen positionaliteit. Annemie Dillen is geboren in België en woont en werkt binnen een straal van veertig kilometer van haar geboorteplek, waar ze opgroeide in een katholiek gezin met veel aandacht voor sociale rechtvaardigheid. Ze koos ervoor om aan de KU Leuven theologie te studeren met een specialisatie in ethiek en praktische theologie omwille van haar aandacht voor de samenhang tussen geloof en maatschappelijk engagement. In haar onderzoek wil ze de klemtoon leggen op ervaringen van mensen (vaak in gemarginaliseerde posities) die niet altijd overeenkomen met allerlei christelijke ideaalbeelden.

Amy Casteel werkte als doctoraatsstudent onder begeleiding van Annemie Dillen aan de KU Leuven en heeft als Amerikaanse protestantse theologe een heel andere achtergrond. Ze werkte in vele contexten met jongeren met migratie-ervaringen en woonde ook zelf op zeer verschillende plaatsen in de wereld. Ze promoveerde in 2022 over het thema van de geleefde religie van adolescenten met een migratie-ervaring. Momenteel werken beide auteurs aan een Europees project rond alledaags racisme. Hun verschillende achtergronden en complementaire visies kleuren deze bijdrage.

Methode

In wat we hierboven schreven hebben we al een aantal aspecten met betrekking tot methodologie toegelicht, maar vele aspecten vragen verdere toelichting. Daarbij laten we, net zoals

bij wat we schreven onder 'theologisch kader', ook een bepaalde visie op methode en op praktische theologie oplichten.

Praktische theologie is bij uitstek een subdiscipline die nadenkt over hoe de toekomst er zou kunnen uitzien. Dat geldt in het bijzonder daar waar praktische theologie wordt opgevat als een handelingswetenschap en niet louter gericht is op waarneming of beschrijving (Schröder 2011; Dillen & Gärtner 2015, 84). Praktische theologie wordt in vele gevallen gezien als een discipline die poogt de werkelijkheid te analyseren, deze te confronteren met theologische en bredere menswetenschappelijke reflecties, en vervolgens na te gaan hoe concrete handelingsadviezen gegeven worden. Dat is het klassieke 'zien-oordelen-handelen'-schema, of nog 'waarnemen', 'evalueren', 'stimuleren' (Dillen & Gärtner 2015, 100).

In heel wat onderzoek wordt verwezen naar het schema van de Amerikaanse praktischtheoloog Richard Osmer (2008) in wiens vierde fase nieuwe praktijken, nieuwe ideeën en discourses, brengen met het oog op een nieuwe toekomst. In bepaalde contexten worden nieuwe praktijken uitgetest, daarbij gaat het dan vaak over actie-onderzoek (zie bijvoorbeeld 'theological action research', Cameron 2010), of interventieonderzoek (voor een overzicht van verschillende vormen van onderzoek, zie bijvoorbeeld Schweitzer en Boschki 2017).

In vele gevallen blijft het bij suggesties voor de praktijk of voor het denken, ondersteund door specifiek onderzoek. In vele contexten is het verschil met systematisch-theologisch of theologisch-ethisch onderzoek niet altijd even helder. Dat is ook logisch: de grenzen tussen de subdisciplines zijn fluïde en praktisch-theologen gebruiken bij uitstek inzichten en metho-

des uit andere theologische subdisciplines en menswetenschappen.

Als kerngedachte willen we hier vooropstellen, dat het nadenken over de toekomst niet louter mag bestaan uit het kritisch benaderen van bestaande praktijken of opvattingen door te stellen wat mensen zouden moeten denken of hoe ze zouden moeten handelen. Praktische theologie wil ook bij uitstek aandacht hebben voor hoe praktijken (maar ook denkbeelden, discoursen, visies, 'geleefde religie' van mensen) bestaande theologische en normatieve visies (van academisch theologen of kerkelijke leiders) kritisch in vraag kunnen stellen met oog op vernieuwing. Met andere woorden: praktische theologie is niet zomaar 'toegepaste theologie' waarbij theologische ideeën omgezet worden naar richtlijnen voor de praktijk.

Vanuit dit standpunt bekijken we de opbouw van deze bijdrage ook met de nodige kritische afstand: het plaatsen van het theologische kader voor de methode en de resultaten botst enigszins met dit uitgangspunt. We sluiten aan bij de opzet van artikelen in *Handelingen* waarbij gesproken wordt over 'gangbare academische publicatieroutines' met deze indeling, maar we geven tegelijk aan dat er een voortdurende wisselwerking bestaat tussen het nadenken over praktijken en het theologisch denken. Beide beïnvloeden elkaar, zoals klassiek wordt aangegeven met het begrip 'wederzijdse kritische correlatie' (Tracy 1983). Maar ook hier plaatsen we een uitroepteken en een waarschuwing bij. 'Wederzijdse kritische correlatie' laat soms in de praktijk weinig ruimte voor wrijving, voor spanning, voor een veelheid aan interpretaties, voor de theologie in het handelen en het handelen in de theologie en oogt soms te harmonisch. Dat neemt niet weg

dat we het tweerichtingsverkeer absoluut essentieel achten, maar we voegen er aan toe: bij voorkeur met een veelheid aan interpretaties, met oog voor wat niet altijd 'perfect klopt' en voor het blijvende zoeken. Dat laatste kunnen we omschrijven als een 'hermeneutische houding' (Dillen & Gärtner 2015, 123).

Dit betekent dat we waarschuwen voor monocorrelatieve benaderingen, waarbij bijvoorbeeld het thema migratie benaderd wordt in het licht van een bijbeltekst (bijvoorbeeld 'de barmhartige Samaritaan', de 'Emmaüsgangers' of het boek Ruth) en er vervolgens een 'les' getrokken wordt uit het Bijbelverhaal met het oog op het handelen. Daarbij vindt een reductie van de rijke betekenissen van het Bijbelverhaal plaats, maar ook een simplificatie van een werkelijkheid die veel omvattender is dan wat in dialoog met het Bijbelverhaal kan verteld worden.

In het denken over praktische theologie als toekomstgerichte – utopische – benadering, waarbij visies worden aangereikt over hoe het anders kan (Van den Berg & Ganzevoort 2014), is het belangrijk om de stem van de betrokkenen zelf in een bepaald onderwerp niet uit het oog te verliezen. Heel wat theologie biedt normatieve perspectieven. Vanuit het begeleiden van internationale studenten weten we dat heel wat studenten de neiging hebben een eerder 'homiletische' of een 'moraliserende' stijl te hanteren wanneer ze teksten schrijven. Daarvoor willen we waarschuwen: elk beeld over hoe het anders zou kunnen vraagt om een toetsing, een confrontatie met de vraag: 'wat maakt dat het niet zo al gebeurt', 'waar liggen drempels' en 'waar leven er verschillende visies hieromtrent'. Het bestuderen van de 'geleefde religie' van mensen, in het bijzonder in

het kader van de thematiek van deze bijdrage ook de geleefde religie van mensen met een migratie-ervaring en van anderen die al dan niet open staan voor 'gastvrijheid', is daarom minstens zo belangrijk als het uitwerken van utopische visies of normatieve handelingsuggesties.

Bij het denken over methode van praktische theologie met het oog op de toekomst geldt eveneens dat theologie niet de enige wetenschap is die inspiratie biedt. Vele inzichten komen vanuit multidisciplinaire contexten, in het bijzonder filosofie, sociale wetenschappen, psychologie, pedagogiek, antropologie, en vanuit interdisciplinaire benaderingen zoals gender- en diversiteitsstudies, feministische theologie, *critical race*-studies, en postkoloniale benaderingen. Het leidt te ver om in deze bijdrage al deze invloeden afzonderlijk te benoemen, maar aspecten uit deze diverse benaderingen spelen mee in het kritisch-theologisch denken zoals praktische theologie voorstaat.

Wat kan gastvrijheid in de context van migratie betekenen?

We grijpen terug naar de hoofdvraag geschetst bij het begin van deze bijdrage: wat zou gastvrijheid kunnen betekenen in de context van migratie, in het bijzonder met het oog op kerkgemeenschappen zelf? Eerder werd het begrip 'kenotische gastvrijheid' toegelicht. In de groeiende literatuur over theologie van migratie worden daarnaast verschillende theologische kernbegrippen en teksten besproken.

In deze bijdrage willen we deze fundamentele theologische visie van 'kenotische gastvrijheid' concreet maken met het oog op verandering in de toekomst. Daarbij willen we inzichten vanuit ervaringen en praktijken laten

klinken. We worden daarbij geïnspireerd door dialoog met visies op migratie en gastvrijheid uit sociale wetenschappen, intersectionele, feministisch-theologische benaderingen, empirisch onderzoek en eigen ervaringen. Stilstaan bij zeer concrete uitdagingen is niet zomaar een vorm van 'toepassing' van theologie, het maakt wezenlijk deel uit van wat praktische theologie wil zijn.

Van de Amerikaanse theologe Bonnie Miller-McLemore leerden we dat in het vormgeven van aspecten uit het dagelijkse leven (zoals materialiteit en beeldvorming, vriendschap met leeftijdsgenoten, ...) een 'praktische wijsheid' verscholen zit die niet tegenover zogenaamde theoretische of theologische kennis staat, maar integendeel kenmerkend is voor de praktische theologie (Bonnie Miller-McLemore; zie Dillen 2022).

Migratie-ervaringen

In eerste instantie is het belangrijk om visies van mensen met een migratie-ervaring zelf te beluisteren. We geven hieronder enkele visies weer, zoals die geformuleerd werden door adolescenten in interviews met Amy Casteel.

'Ok, yeah spirituality is really important to me. So that – it – connects me with God. So it's really important. If we're talking about religion based on the Bible, then I totally agree on it because religion is to serve the poor and take care of the widows.'

George, christen, 16 jaar, interview in Griekenland

'I understand religion makes my life different. I feel good for this religion. I think I near to God for this religion.'

Adam, moslim, 16 jaar, interview in Griekenland

'Every time I encounter problems like this, I came out thanks to God's grace. In life everything you do in life it's not just for Muslims but, in life, everyone has to have faith in God. You have to believe in Him, He is your sauveur (a participant translates: 'savior'). For all of that I am very grateful to Him.'

Foromo, moslim, 18 jaar, interview in Spanje

'I would say I try to be as close to God as I can on a daily basis. That works some days better than others. As far as religion, ... my practice is I go to church and I try to read my Bible every night. That's – yeah, and then I pray ...'

Renee, christen, 19 jaar, interview in Griekenland

'I thank God because it's only him [sic] that is helping us. You understand because if it's not him [sic], I don't know if we can live here, you understand, because it's diff – it's too difficult. I can't lie [to] you. You understand? Because it's too difficult. Many of us, we are [sic] leave our family. Maybe there is four or five years we don't see our family, you understand?'

Djenabou, moslim, 18 jaar, interview in Spanje

Deze citaten zijn hier exemplarisch bedoeld, maar ze geven ons toch enkele inzichten. In de eerste plaats is voor mensen met een migratie-ervaring religie vaak belangrijk, als een houvast, een krachtbron. Sommige religieuze opvattingen maken het mensen ook moeilijk, bijvoorbeeld wanneer mensen zich afvragen waar God nu is in wat ze meemaakten. Duidelijk is evenwel dat religie een belangrijk thema is in het leven van vele mensen en dat kerkgemeenschappen en theologen voor de uitdaging staan om dit te communiceren in de samenleving en aandacht te vragen voor religieuze belevingen van mensen. In contexten zoals in Nederland en België waar religie vaak naar de privésfeer wordt

verdrongen vanuit geloof in het belang van een seculiere cultuur, of vanuit angst voor religie (in het bijzonder voor de islam), vraagt dit soms om profetisch spreken en handelen: het vraagt om op zoek gaan naar plaatsen, waar mensen die van overal komen en in België of Nederland wonen met hun religieuze vragen, twijfels, beleveningen terecht kunnen.

We leren eveneens uit het onderzoek dat mensen met een migratie-ervaring niet enkel moslims zijn; er zijn ook heel wat christenen of mensen met andere religieuze of levensbeschouwelijke visies die migreren. Vaak zijn hun visies over wat christen zijn is niet helemaal dezelfde als die in bestaande kerkgemeenschappen. Toch is het belangrijk om dan te zoeken naar hoe kerkgemeenschappen aansluiting kunnen vinden bij mensen met een migratie-ervaring en omgekeerd. Mensen hebben immers nood aan verbondenheid, aan gemeenschap en kerken pretenderen gastvrij te zijn.

In de praktijk zijn er echter vaak heel wat drempels die maken dat mensen hun weg niet vinden naar kerkgemeenschappen. We sommen er enkele op.

In de eerste plaats speelt de taal vaak een rol. Sommige kerkgemeenschappen die mensen met migratie-ervaringen verwelkomen zorgen ervoor dat er bepaalde gebeden zijn in de eigen taal van mensen, of dat bepaalde liturgische teksten op papier vertaald worden, of dat mensen zelf een gebed kunnen formuleren in hun eigen taal.

In de tweede plaats speelt ook soms beeldvorming een rol. Dit geldt op vele vlakken in de samenleving: wanneer mensen zich niet herkennen in de manier waarom beeld- of tekstmateriaal wordt samengesteld, denken ze al vaak 'dit

is niets voor mij, ik hoor hier niet thuis'. Kerkgemeenschappen kunnen kritisch reflecteren over welke foto's ze via sociale media, hun website of gedrukte media verspreiden, welk catechetisch materiaal ze gebruiken en op welke manier daarin over mensen gesproken worden. Komen ook niet-witte mensen aan bod? Of heerst er toch eerder een cultuur van (impliciete) witte normativiteit? Hoe vaak wordt gesproken in termen van 'wij' (Belgen/Nederlanders) zonder dat daarbij de kritische reflectie gemaakt wordt hoe dit overkomt bij mensen die ook in deze landen wonen, maar tot voor kort elders woonden. Wie hoort bij de 'wij'?

Een derde drempel in kerkgemeenschappen betreft het vinden van mensen van dezelfde leeftijd. Vooral voor jongeren is het niet evident om zich thuis te voelen binnen kerkgemeenschappen, die doorgaans vooral door eerder oudere mensen bezocht worden. Jongerengroepen binnen de kerk kunnen actief op zoek gaan naar aansluiting met mensen

met migratie-ervaringen. Deze kenotische vorm van gastvrijheid creëert een ruimte waar vriendschappen en verbondenheid kunnen opgebouwd worden. Uit onderzoek blijkt dat vriendschap kan groeien wanneer mensen op een duurzame manier gezamenlijke activiteiten uitvoeren, bijvoorbeeld samen werken aan een concreet project of een opdracht. Dergelijke kansen creëren is een uitdaging voor kerkgemeenschappen. Werken aan gezamenlijke maaltijden, vorming of samen uitwisselen, activiteiten voor kinderen of gezinnen kunnen hierbij helpen.

Een vierde drempel betreft de soms andere visie op geloof en religieuze beleving. De manier waarop in België of Nederland met liturgie en religieuze beleving wordt omgegaan is niet noodzakelijk erg gelijklopend aan wat in het land van herkomst gebeurde. Deze spanning erkennen en benoemen is alvast een belangrijke opdracht.

Ervaringsbeschrijving

We beschrijven een ervaring, verteld door een Vlaamse priester in het kader van onderzoek rond communicatie in zijn parochie. De priester wilde mensen vanuit diverse contexten betrekken en vond dat mensen betrekken het best kon door hen ook actief een inbreng te laten doen. Dat sluit aan bij wat hierboven beschreven werd in het kader van 'kenotische gastvrijheid' en de wederkerigheid die dit impliceert. Hij nodigde enkele vrouwen uit land in Zuid-Amerika uit om concrete suggesties te doen in functie van de parochie. Ze kwamen met het idee om met een wagen met een megafoon door de straten van de gemeente te rijden in het kader van de evangelisatie. Op dat moment zei de priester dat dit in de Vlaamse (geseculariseerde) context allicht niet zo gepast was. Samen zoekend naar wat dan wel kon, kwamen de vrouwen met het idee een groep op te richten die wekelijks samen de rozenkrans bidt. Deze praktijk is voor heel wat Vlaamse katholieken vandaag niet zo aantrekkelijk, maar de priester creëerde de ruimte voor een groep internationale parochianen om op deze manier, binnen de context van de parochie, hun geloof te beleven. Hij noemde het een zeer goed werkende groep binnen zijn parochie. Dit voorbeeld zet tot denken aan en maakt vooral het belang duidelijk van actief op zoek gaan naar hoe anderen kunnen bijdragen met respect voor hun eigen manier van geloof beleven, in dialoog met de context van het land waarin al deze mensen samenleven.

Binnen de zorgsector groeit de gevoeligheid voor cultureel-sensitief werken. Het is evenwel belangrijk dat in deze reflecties en vormingen 'religie' ook een plaats krijgt, en dat binnen religieuze contexten (zoals kerkgemeenschappen) culturele sensitiviteit ook groeit. Wat wil dit concreet zeggen? Het is belangrijk dat in de samenleving, maar ook in kerkgemeenschappen, mensen zich er bewust van zijn dat religies op vele manieren kunnen beleefd worden, en dat dit kan verschillen van individu tot individu. Juist zoals niet elke moslimvrouw een hoofddoek draagt, gaat niet elke christen elke zondag naar de kerk, of is niet elke moslim, katholiek of jood het eens met het standpunt van religieuze leiders rond lhbtq-kwesties.

Het is belangrijk dat in contact met anderen mensen leren om niet a priori vanuit bepaalde vaste denkpatronen te vertrekken, maar om oog te hebben voor de concrete anderen met hun specifieke noden en interpretaties. Die zijn niet voor hele groepen mensen hetzelfde. Dat wil ook zeggen dat het bijvoorbeeld in het onderwijs niet wenselijk is om één persoon naar voren te roepen die dan iets moet vertellen over zijn of haar cultuur of religie. Dit wordt vaak als 'tokenisme' beschreven, en roept allerlei vragen op bij de betrokkenen: waarom zou deze persoon expert moeten zijn in de eigen cultuur/religie en voor anderen moeten kunnen spreken?

In het dagelijkse spreken en handelen creëren mensen op allerlei vlakken grenzen, willen ze zich afschermen van 'de andere', en denken ze in termen van 'wij' en 'hen'. Het is een uitdaging voor kerkgemeenschappen om die dagelijkse vormen van 'boundary-making' in de betekenis van dagelijkse vormen van racisme, uitsluiting of bevestiging van vooroordelen kritisch onder de loep te nemen. Op die manier

wordt duidelijk dat de thematiek van migratie (en daarmee samenhangend racisme in de samenleving en in de kerk) niet enkel iets is van enkelingen, maar eenieder betreft.

Besluit

In dit artikel werden korte aanzetten gegeven tot een antwoord op de vraag wat gastvrijheid concreet kan inhouden. In de methode-sectie wezen we op het belang van aandacht hebben voor de vraag waarom suggesties voor een betere toekomst vaak holle woorden zijn, of anders gezegd: waarom het niet al gebeurt. Deze laatste vraag is tot dusver onbeantwoord gebleven. De suggesties in deze bijdrage met betrekking tot nieuwe praktijken en de theologische reflecties zoals beschreven bij aanvang van het artikel, klinken voor velen die reeds overtuigd zijn mogelijk heel mooi, voor anderen misschien eerder aanstootgevend. De vraag is evenwel: wat houdt mensen tegen om dit te doen?

Hier speelt ongetwijfeld mee dat vernieuwing, extra engagement, anders doen dan voordien gedaan werd, nooit erg makkelijk ligt. Mensen houden vast aan gewoontes en aan wat en wie ze kennen, omdat dit zekerheid, houvast en identiteit biedt. Werken aan nieuwe praktijken, hoe klein ook, vraagt om inzicht in hoe veranderingsprocessen kunnen verlopen en welke psychologische factoren maken dat verandering niet altijd makkelijk is.

Een van de belangrijke vragen is ook: wat hebben mensen te winnen bij het veranderen van praktijken, visies, gedragingen? De christelijke traditie waarbij geldt dat mensen allemaal kinderen zijn van God, broers en zussen van elkaar, en van elkaar kunnen leren en door elkaar verrijkt worden in het dagelijkse leven en in het ontdekken van Gods liefde, kan daarbij

helpen. Dit sluit aan bij wat we schreven binnen het theologisch kader, in verwijzing naar paus Franciscus.

Tegelijkertijd weten we dat dergelijke abstracte theologische taal mensen vaak weinig in beweging brengt. Meestal is het maar door te proeven, door een ervaring te hebben van de rijkdom die ontstaat wanneer gemeenschappen (in de

samenleving en in de kerk) echt gastvrij zijn, dat mensen op zoek gaan naar 'meer van dat'. Daarvoor is het belangrijk dat er alvast hier en daar zaadjes geplant worden, plekken zijn waar dergelijke positieve ervaringen kunnen opgedaan worden. Het is vanuit die hoop dat we deze bijdrage geschreven hebben, wetende dat hier en daar ongetwijfeld verdere kiemen gaan groeien. <

Literatuur

- Berg, J.A. van den & R.R. Ganzevoort (2014). The art of creating futures – practical theology and strategic research sensitivity for the future. *Acta Theologica*, 34 (2), 166-185.
- Burggraave, R. (2020). *Leven toekomst zonder kleine goedheid. Naar een genereus samenleven in verantwoordelijkheid vanuit Levinas*. Antwerpen: Halewijn.
- Cameron, H., et al. (2010). *Talking about God in Practice. Theological Action Research and Practical Theology*. Londen: SCM Press.
- Casteel, A. (2021). Making Progress or Perpetuating Power? Decolonial approaches in theologies of migration. In *(De) coloniality and Religious Practices: Liberating Hope, Location: São Leopoldo, Brazil* (Vol. 2, pp. 90-97). <https://doi.org/10.25785/iapt.cs.v2i0.190>.
- Casteel, A. (2022). Pillars of Salt: Pastoral Care with Adolescents with a Migration Experience. *Religions*, 13(2), Article 2. <https://doi.org/10.3390/rel13020184>.
- Casteel, A., Medina, N., Nagy, D. & Rønsdal, K. (2023, June). Kenotic Hospitality, Disruption, and Loving an Other: Engaging Hospitality Theologies for Migration Dynamics. In *International Academy of Practical Theology. Conference Series*, Vol. 3, 18-25. <https://doi.org/10.25785/IAPT.CS.V3i1.1073>.
- Coussemant, E. (2020). *Katholieken met een migratieachtergrond in het bisdom Brugge. Een verkennend onderzoek naar hun integratie in pastorale eenheden*. [Research Master]. KU Leuven Faculteit Theologie en Religiewetenschappen.
- Dillen, A. (2022). Bonnie Miller-McLemore, in M. Poorthuis & W. Veen (ed.), *De moderne theologen*. Amsterdam: Boom, 768-774.
- Dillen, A. & Gärtner, S. (2015). *Praktische theologie. Verkenningen aan de grens*. LannooCampus: Tielt.
- Duriez, B. & Hutsebaut, D. (2000). The Relation Between Religion and Racism: The Role of Post-Critical Beliefs. *Mental Health, Religion & Culture*, 3(1), 85-102. doi: 10.1080/13674670050002135.
- Frederiks, M. & Nagy, D. (2016). *Religion, Migration and Identity: Methodological and Theological Explorations*. Leiden: Brill. doi: 10.1163/9789004326156.
- Huygens, E. (2023). Navigating the Catholic Church in Belgium: Catholic women on female authority, reforms, and sexual difference. *European Journal of Women's Studies*, 30(2), 234-247. <https://doi.org/10.1177/13505068231164595>.
- Levinas, E. (1995). *Altérité et transcendance*. Montpellier: Fata Morgana.
- Nagy, D. & Speelman, G. (2017). Conversion Controlled: Missiological Reflections on Assessing Conversions to Christianity Among Asylum Seekers in the European Union. *Theology* 120 (5), 355-363. <https://doi.org/10.1177/0040571X17710200>.
- Osmer, R. (2008). *Practical Theology. An Introduction*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Polak, R. (2015). Migration as a Sign of the Times: Questions and Remarks from a Practical Theological Perspective. In J. Gruber & S. Rettenbacher (ed.), *Migration as a Sign of the Times. Towards a Theology of Migration*. Leiden: Brill, 47-78.
- Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People (2004). *Erga Migrantes caritas Christi. The Love of Christ towards Migrants*. https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/migrants/documents/rc_pc_migrants_doc_20040514_erga-migrantes-caritas-christi_en.html (toegang 31 augustus 2023).
- Rajendra, T.M. (2014). Justice not benevolence: Catholic social thought, migration theory, and the rights of migrants. *Political Theology*, 15(4), 290-306.
- Rønsdal, K.S. (2021). As Religion and Migration Intersect: Toward A World of Neighbours, *Dialog* 60, (3) 278-284. <https://doi.org/10.1111/dial.12687>.
- Sassen, S. (1999). Embedding the global in the national Implications for the role of the state. In Smith, D.A., Solinger, D.J. & Topik, S. (Eds.), *States and sovereignty in the global economy*. Londen: Routledge, 158-171.
- Schröder, B. (2011). In welcher Absicht nimmt die Praktische Theologie auf Praxis Bezug? Überlegungen zur Aufgabenbestimmung einer theologischen Disziplin. *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 98, 124-125.
- Schweitzer, F. & Boschki, R. (eds.). *Researching Religious Education. Classroom Processes and Outcomes*. Münster: Waxmann. 2017
- Topolski, A. (2020) The dangerous discourse of the 'Judeo-Christian' myth: masking the race religion constellation in Europe, *Patterns of Prejudice*, 54(1-2), 71-90. <https://doi.org/10.1080/0031322X.2019.1696049>
- Tracy, D. (1983). The Foundations of Practical Theology. In D. Browning (ed.), *Practical Theology*. San Francisco: Harper & Row, 61-83.